

ISKUSTVO I POJAM STIDA U ŽIDOVSTVU

Jasminka Domaš

Hrvatski radio, Zagreb
jasminka.domas@zg.t-com.hr

UDK: 159.942.3:17]26
Izlaganje na znanstvenom skupu
Primljeno: 03/2016

Sažetak

U radu se nastoji pokazati koliko se i u kojoj mjeri stid živi u svakodnevicu unutar židovske kulture i koliko se suvremenost odmaknula od tradicionalnih vjerskih i etičkih vrijednosti. Iznese misli i teze potkrijepljene su primjerima iz židovske literature, potvrđujući univerzalnost i aktualnost njihova značenja u današnje vrijeme.

Ključne riječi: Proroci, poraz, grijeh, etika, judaizam

UVOD

Vrijeme u kojem živimo za većinu je ljudi apsolutno zbunjujuće, jer gotovo da nema dana u kojem se čovjek ne nađe pred nekom teškoćom. U potrazi za pravdom, pak, suočava se s poniženjem, nasiljem, korupcijom, lobističkim skupinama, nepotizmom, a mnogi će zbog nedostatka novca i sumnje u pravosuđe odustati od zadovoljštine koja bi im trebala pripasti.

Ljudsko biće u 21. stoljeću na svakom koraku doživljava poraz. Europa odumire, stanovništvo je, s jedne strane, sve starije, a s druge strane raste nezaposlenost. Primjerice, ako je riječ o Hrvatskoj, kao da su se mnogi političari donedavno sramili izgovoriti: "Stanovništvo je u prosjeku sve siromašnije." I kao da čujemo glas proroka Izaije obespravljenima i poniženima: "Ne boj se, nećeš se postidjeti, ne srami se, nećeš pocrvenjeti" (Iz 54, 4). Ne osjećamo li i sami stid što svakodnevno promatramo ljude koji kopaju po smeću ne samo u potrazi za ambalažom nego i za hranom. I mislimo kako je nešto zaista pošlo po zlu i pitamo se hoće li doći trenutak u kojem će oni koji su svojim odlukama doveli do ovakvog stanja u zemlji uopće čuti Jeremijine riječi: "Tada će se stidjeti i sramiti zbog pakosti svoje" (Jer 22, 22). I je li tako baš moralo biti?

1. DJELA OD KOJIH SE UMIRE

Ljudi su širom svijeta pa tako i u nas sve više žrtve sveopće, mahnite gladi za profitom i u ime zarade čine strašne stvari. Primjera radi, najpoznatije modne svjetske korporacije, uglavnom iz visoko razvijenih zemalja, koriste se u Aziji dječjim robovskim radom u tvornicama. U Indiji, Bangladešu, Pakistanu, Kini djeca i odrasli rade u pogonima za izradu i bojenje tekstila izloženi otrovnim kemikalijama. Takvi radnici masovno umiru od karcinoma, a talog kemikalija skuplja se i baca po poljima pšenice, riže ili soje. Ima li tko sućuti za te jadne ljude? "Sijahu pšenicu", uputit će nas prorok "a požeše trnje. Iscrpli se bez koristi" (Jer 12, 13).

Jednako tako moramo se upitati imaju li moćnici velikih pretežno najpoznatijih američkih korporacija imalo stida kad prodaju GMO hranu u Indiji i nepismene seljake pritom uvjeravaju kako su njihovi proizvodi bolji od onih koje priroda sama može ponuditi? U Indiji je dosad golem broj ljudi sa sela počinio samoubojstvo, jer su se zadužili kupujući (đavolje) sjeme koje za sljedeću sjetvu neće moći koristiti, a novac će morati, da bi im išta niklo, trošiti i na skupe pesticide. Tako padaju u dužničko ropstvo i podižu ruku na sebe. Nije li zastrašujuće da švicarski *Nestle* u zemljama trećeg svijeta gdje nema vode ili je ona zagađena, uvjeravaju majke da djecu hrane umjetnim mlijekom njihove korporacije, umjesto da ih doje. A mlijeko pomiješano sa zagađenom vodom ubija novorođene. Oni najranjiviji osuđeni su zbog profita jedne korporacije, navodno visoko civilizirane zemlje poput Švicarske, na smrt. Kakaovac, neophodan sastojak čokolade, dopijeva u svjetske tvornice slatkiša često zahvaljujući robovskom radu djece koju su roditelji, u krajnjem siromaštvu, prodali. Njima je obećano da će im djecu koju će koristiti za rad školovati, a to se uglavnom ne događa. Do njih naravno ne dopiru riječi iz psalma: "Nek se stide i plaše navijek, nek se posrame" (Ps 83, 18).

2. SVEOPĆE ZAGAĐENJE

Naš planet, tu čudesnu, prelijepu točkicu plave boje, gleda li ga se iz svemira, moćnici uništavaju iz dana u dan, smatrajući da je ekološko pitanje nevažno, rubno, i misleći kako će ih mimoići posljedice sveopćeg zagađenja. Dovoljno je pogledati što rade Kina ili Amerika te Francuska u Africi, otimajući prirodne resurse, naftu i plin. I upitati se što Afrikanci dobivaju zauzvrat? Osiromašeno tlo i zagađenu prirodu.

Svjesno gušenje moralnih i etičkih načela prodire u sve pore, institucije, naravno, ne samo na ekološkoj razini. O tome govori i podatak da je nedavno skupina francuskih vojnika u mirovnoj misiji UN-a u Srednjoafričkoj Republici silovala dječake, a potom im donijela porciju hrane. Takvi i slični slučajevi seksualnog iskorištavanja djece pokazuju da jedan dio ljudi, nimalo zanemariv, živi po vlastitim moralnim načelima i osobnim određenjima dobra i zla. No, naposljetku se uvijek stigne do zaključka da bez vrijednosne procjene najvišeg i apsolutnog duhovnog autoriteta što je dobro, a što zlo, nema objektivnog standarda. Pokazuje se da onaj tko proizvoljno živi svoju mjeru određenja dobrog i lošeg, mora računati kako će se prije ili poslije suočiti s manjkavosti vlastitog etičkog standarda. Jer, uvijek naiđe trenutak kada se sustav koji se neko vrijeme činio održivim, odjednom urušava. Takve osobe ili skupine takvih koji su druge iskorištavali i ponižavali, učinili da se srame i odbace u stidu sami sebe, odjednom otkrivaju da nemaju utočišta. Nađu se u prostoru u kojem nema nikog više da ih oslobodi krivnje. Zlo ostaje u njima zatvoreno i, kao što je trovalo i razaralo druge, njih počinje razarati. Izraženo talmudskim naučavanjem zastajemo kod riječi: "Onaj tko nema stida, njegovi preci nisu bili na Sinaju."¹

Bez osjećaja srama zbog učinjenih nedjela ne može biti istinskog pokajanja, no takva osoba ima mogućnost ispraviti svoje ponašanje. A prorok Ezekiel reče: "Života mi moga, riječ je Gospoda - nije meni do smrti bezbožnika, nego da se odvrati od puta svojega i da živi" (Ez 42, 33).

Slijedom tradicionalnoga židovskog učenja mijenjanje životnog puta i navika mora uključiti: iskreno žaljenje, novo življenje, priznanje Gospodu, ne ponavljanje zla.

3. OSJEĆAJ STIDA ZA SEBE I DRUGOG

Koliko li samo puta čovjek doživi razočaranje davši nekome tko to nije zaslužio svoje puno povjerenje, koliko se puta posrami zbog svoje lakomislenosti, zastidi se što ranije nije vidio bit takve osobe, istinu, znakove koje je trebalo prepoznati. Nakon toga, osoba koja je duhovno jaka ponekad će žaliti onog koji ju je iznevjerio, izazvao kaos, patnju, stidjet će se za onog koji nije bio dorastao situaciji u kojoj se našao.

Judaizma također smatra da se što je osoba duhovnija, inteligentnija i obrazovanija, kod nje povećava osjetljivost za stid. Naime,

¹ Talmud, BT, Nedarim 20 a.

židovstvo razlikuje čak pet razina duše² i katkad je iznevjerenom jedina utjeha to da u svakom ljudskom biću živi svijest o učinjenom; to je kod Židova smisao riječi da smo Gospodu nalik. Duša uvijek zna je li ono što mislimo, govorimo i radimo ispravno ili nije. Obmana nije moguća. I koliko god se osoba koja je griješila trudila drugu stranu, koja je povrijeđena, uvjeravati kako ništa loše nije učinjeno, to je uzaludan napor, a u psalmu nalazimo: "Bezakonje svoje priznajem, grijeh je moj svagda preda mnom" (Ps 51, 5).

Najveću zagonetku predstavljaju pritom osobe kojima se ne može poreći da su duhovne i imaju svijest o Bogu, a opet griješe prema čovjeku i Bogu. Uzrok je vjerojatno što u nekom trenutku *nefeš*, animalni dio, prevlada i likuje nad dijelom duše *nešama'*, u kojoj je shvaćanje i intelekt. Tko zna, možda je nebeska kazna za takve osobito velika, jer zemaljski sud sastaje se povremeno, a nebeski zasjeda stalno. Uostalom, židovsko učenje upućuje da je u nama, a ne izvan nas i pakao i raj. A pojam pakla najbliži je spoznaji i uvidu što je pojedinac učinio i kakvu je priliku imao da ne čini zlo, ali je bio slijep kod očiju. I ništa ne može toliko boljeti kao propuštena prilika. Jer, Božje je oko uvijek otvoreno. I nema nam druge nego se neprekidno vraćati svojoj biti i moliti: "Čisto srce stvori mi, Bože, i duh postojan obnovi u meni. Ne odbaci me od lica svojega i svoga svetog duha ne uzmi od mene. Vрати mi radost svoga spasenja i učvrsti me duhom spremnim" (Ps 51, 12-14).

Onome tko je bio postićen radi svoje dobrote ostaje tek da sebe usporedi sa slomljenom posudom: kao što se ona može popraviti, tako se i duša može polako iscijeliti. Ali tragovi lomljenja ostaju, zapis koji smo ostavili u Božjem univerzumu.

Važno je ne zaboraviti da unatoč tami postoji svjetlo. Koliko li je usamljenih ljudi na ovome svijetu jer su se sramili u pravom trenutku nekome koga su voljeli reći pravu riječ? Tora čak zamjera muškarcima da se nedovoljno trude pronaći svoju srodnu dušu, jer nije dobro da je čovjek sam. A u Večernjoj molitvi uoči šabata čitamo: "Vrijedna žena, tko je nađe, daleko je vrednija od biserja."³

4. BLAGDAN JOM KIPUR

Pojam stida više se puta spominje u židovskim molitvama, a nalazi se i u molbi Jednom da nam oprosti, posebice na Jom Kipur,

² Nefeš, ruah, nešama', jehida', haja'.

³ Molitvenik "K. D. Miroslav Šalom Freiburger, Židovska općina Zagreb, 1938. Reprint, 1994.

blagdan praštanja, pokajanja i pomirenja. Čovjekova duša stidi se grijeha. Židovsko učenje smatra da se u iskrenom pokajanju sile zla uništavaju i to omogućuje da Božje svjetlo obasja dušu čovjeka. Pritom je važna molitva *Al Het*, ispovjedna molitva gdje vjernik moli Svevišnjeg da mu oprostí grijeh koji je počinio slučajno, javno ili tajno. Traži se oprost za grijeh učinjen nedoličnim mislima i djelom, za grijeh pred Bogom počinjen govorom, varajući, obmanjujući, za grijeh nepoštivanja roditelja i učitelja; za grijeh koji je načinjen zlonamjerno i jednako tako zbog opovrgavanja istine, laganjem, za grijeh primanja mita i za drskost. Sve skrovite misli su pred Onim koji je Gospodar nad svim vojskama. Možda će se netko neupućen u judaizam upitati zašto pojedinac treba moliti za oprost grijeha koji sam nije počinio. To je iz razloga što je u Ispovjednoj molitvi prisutna svijest ne samo za vlastitu odgovornost nego i za drugog čovjeka.

Od Boga očekujemo razumijevanje i suosjećajnost, ali neprekidno treba o tome pitati i samoga sebe. Mislimo li na potrebite, odnesemo li hranu onima koji je nemaju? Sve je više gladnih ljudi u našoj blizini, sve je više gladne djece u školama. Jesmo li doista osviješteni, svjesni Božje prisutnosti? Jer On želi da činimo dobro, da tražimo mir i idemo za mirom. Ako u sebi nosimo mir, zračimo ga iz sebe na druge. Postalo je uobičajeno da se hodajući ulicom kupi neko pecivo ili sendvič. Jeste li pomislili da dok mirno jedete pokraj vas prolazi netko tko je gladan? I koji vas gleda, ne znajući hoće li tog dana nešto jesti? Židovsko učenje ne odobrava jedenje na ulici. Ima to svoje duboke razloge. Etičke i vjerske.

Pokraj nas žive oni koji su ostali bez posla, a do jučer su imali gotovo sve ili su se zadužili u banci u onim nesretnim francima pa otplaćuju dug koji se ne smanjuje, nego neprekidno raste. "Sav ponos njegov okrenu se i tuguje." Banke su svijet za sebe. Dokle? A u Izrekama piše: "S ohološću dolazi sramota, a u smjernih je mudrost" (Izr 11, 2).

5. NAČINI MJESTO ZA GOSPODA

U židovstvu postoje 72 Božja imena. Jedno od njih je HaMakom, označava Mjesto i potiče nas da se upitamo jesmo li u svojem srcu, u svojoj obitelji, vjerskoj zajednici, društvu, načinili mjesto za Boga. Je li On živući u našim mislima, riječima, pogledu, postupcima, da li doista to Njegovo kraljevstvo uzdižemo ili smo pasivni i ravnodušni ljudi? Nemoguće je u ovom vremenu ne progovoriti i o medijima u svjetlu pojma stida i srama. Javno sramoćenje ljudi gotovo da je svakodnevna praksa. U židovskom učenju to je iznim-

no velik grijeh, jer se jednom rasute riječi više ne mogu sakupiti. Ne znate gdje su i kod koga sve završile. Ne mogu se vratiti, poništiti. Riječi mogu biti smrtonosne poput oružja. U psalmu nalazimo: "Jer zbog tebe podnesoh pogrdi i stid mi pokri lice" (Ps 69, 8). A žive su i Jobove riječi: "Već deseti put pogrdiste mene i stid vas nije što me zlostavljate" (Job 19, 5).

A u talmudskim izrekama čovjeka se upućuje da ne vjeruje u sebe sve do dana smrti svoje. Svatko bi morao biti u stalnom procesu preispitivanja i učenja i ne smijemo reći da ćemo učiti onda kad budemo imali vremena, jer vremena možda nikada neće biti. Učenjem spoznajemo da je mudrost mogućnost da mijenjamo nabolje i sebe i svijet. Rabin Ben Zoma zato reče:

"Tko je mudar? Onaj koji uči od svakog čovjeka, jer je rečeno - prosvjetliše mi pamet svi koji me učahu.

Tko je junak? Onaj koji savladava nagon svoj.

Tko je bogat? Onaj koji se raduje svojem udjelu.

Tko je poštovan? Onaj koji cijeni sva stvorenja."⁴

Mnogi misle kako imaju dovoljno vremena da se promijene i učine nešto sa svojim životom. No čovjek ne može znati o danu svoje smrti i zato mu je stalno živjeti u preobraćenju.

A rabin Jakov, talmudski mudrac, opominje da je ovaj svijet, vrijeme u kojem jesmo, slično predvorju onoga svijeta i da se ovdje i sada moramo pripremiti za ulazak u dvoranu. A tada će se naći netko tko će nam pokazati božansku palaču. I ući ćemo u dvoranu s mnogo darova, prekrasno umotanih i upitat ćemo: "Što je to?" A nebeski vodič će reći: "Darovi koje si dobio od Boga, ali ih nisi ni pogledao." Naime, u svakom ljudskom biću su mnogi talenti, mogućnosti, ali i ljudska sklonost ka dobru i zlu. Da nije tako, bili bismo anđeli. I što zapravo cijelog života radimo? Biramo. Svladavamo svoje porive, sakupljamo sveto učenje koje nam kaže onu poznatu misao rabina Hilela da ne činimo drugome što ne želimo da se nama čini. Naime, duhovna disciplina ne živi zatvorena samo u krugu bogomolje. Ona mora biti u nama, u mislima, riječima i djelu, u neprekidnom usklađivanju sebe s božanskom voljom, a na to podsjeća i ovaj talmudski zapis "Ne prezri ni jednog čovjeka, i ne prelazi ni preko jedne stvari. Jer nema čovjeka koji nema svoj čas i nema stvari koja nema svoje mjesto."⁵

⁴ Talmud, 151.

⁵ Talmud, 158., izdanje Otokar Keršovani.

Kada je riječ o stidu, židovsko učenje ističe da se bližnjeg ne smije mučiti ni riječima.⁶

A koliko li ljudi dnevno pati ne samo zbog fizičkog nego i verbalnog mučenja, u obitelji, na poslu, u školi ...

6. GDJE JE DOM MOJ?

Hrvatska je danas zemlja jednog posebnog fenomena, a to je da otprilike 38 tisuća ljudi radi, a ne dobiva plaću. Upitajmo se koga država štiti? One najslabije sigurno ne. A u Talmudu je zapisano "Što se plaće tiče: istoga dana daj čovjeku plaću kao i zaradu najamnog radnika, neka novac ne prenoći kod tebe do jutra."⁷

Čovjek se mora upitati kako je moguće da su se ljudska prava poštovala primjerice više u drugom stoljeću nego danas u 21. stoljeću. A više su nego aktualne riječi proroka Daniela: "... te danas ne smijemo otvoriti usta: sramota i ruglo pokrivaju one koji ti služe" (Dn 3, 33). Koliko puta čovjek osjeti stid, osjeti se posramljenim kad odradi pošteno neki posao, a onda moljaka za honorar, za novac koji je zaslužio. Čini se da je unepovrat otišlo ono vrijeme kad nije trebao ni ugovor, nego su stisak ruke i dana riječ bili pitanje časti i poštenja. Svaki sposoban i pošten čovjek morao bi znati da u svojem poslu može napredovati, no korupcija i strah za vlastitu udobnost onih koji su na položaju ponekad su prevelika prepreka, koja se teško može svladati. Ponekad također ljudi za svoje slabosti znaju optuživati Boga, a često je ono što ih stigne samo posljedica ranije učinjenih djela. Jer treba imati snage i sebi reći: "Ovo je moja pogreška, preuzimam odgovornost." I zato je važno svakoga dana provesti neko vrijeme u tišini. Na neki način to podsjeća na trenutak kada je Adam shvatio da je gol. Gol pred onim što je zgriješio. Vraćajući se na taj način sebi u suočavanju sa sobom, uvijek se vraćamo i Bogu.

Ljutnja također zna odvesti tamo gdje ne treba i poslije čovjek osjeća sram zbog riječi koje je izgovorio i kojima je ranio drugo biće. Ona je opasna, jer pokrije svjetlo. Mrak, doista, pada na oči. Ljutnja je vrlo loša, jer razara. A jednom izgovorene riječi ne mogu se povući, one ostaju i ranjavaju. Istina je i to da je ponekad čovjek samome sebi najstroži sudac i da sebi neke stvari ne može oprostiti. Ali Stvoritelj, koji zna naše misli i osjećaje, koji zna u kakvu ćemo

⁶ Talmud, bava mecia, 58b.

⁷ Talmud 111, a.

se osobu razviti, on oprašta tamo gdje pojedinac ne može. U jednom biblijskom *midrašu*⁸ rabin Shmuel Pagritu u ime rabina Meira kaže: "Vratite se Vječnom, jer to je poput kraljevog sina koji se pobuni, a njegov mu otac pošalje učitelja koji ga ohrabri da se vrati kući." Sin odgovori: "Kako mogu zatražiti oprostjenje? Postiđen sam." Otac reče: "Zar da se sin pred svojim ocem posrami?"

Tako se i čovjek stalno obraća Vječnom kao *Avinu Malkenu*⁹, jer mi smo uvijek djeca Vječnoga. "Ovaj narod što sam ga stvorio Sebi" (Iz 43, 21). Ako pogledamo etimologiju hebrejske riječi *av*, koja znači otac ona je povezana s riječi *ahav*, voljeti, i *jahav*, davati. Sjetimo se i proroka Jone u trenutku kad tuguje nad cvijetom koji mu je davao hlad i koji je uvenuio, a Svevišnji kaže Joni da je žalostan zbog jedne biljčice, a kako On ne bi bio žalostan da mora uništiti ljude u Ninivi. Jona je morao naučiti da se od istine ne može pobjeći. Kao što će se oni koji čine zlo i posramljuju druge jednoga dana morati suočiti s onim što su učinili.

Što može učiniti nejak ili mudar? Moliti, jer svjetlo pronalazi Svjetlo, riječi se uzdižu u Nebo i na nekom mjestu djeluju. Talmud kaže¹⁰ da je molitva jedna od stvari koja stoji na najvišoj točki svijeta, a ljudi je ipak uzimaju olako. Molitva? Ona ne postoji zato da nas Bog vidi drugačije, nego da njome svoju svijest uzdignemo ka pravom svijetu, k Drvetu života. Svetoj Tori. I da u naše živote unesemo obilje izravno s Izvora.

7. SAMOSAŽIMANJE GOSPODA

Nije moguće govoriti o pojmu stida, o onome što činimo ili ne činimo, a da se ne sjetimo trenutka kada se Bog sažima u sebe¹¹ i ostavlja nam dio svijeta da u njemu djelujemo i činimo ga savršenim. U tom djelovanju zbiva se i zakon akcije i reakcije. Zato će svaki naš postupak koji nije dobar izazvati reakciju koja će nam se kad-tad vratiti. To je i razlog zašto se uoči blagdana Jom Kipura govori molitva *Kol nidre*, Svi zavjeti. Ona čovjeku omogućuje da odbaci i ukloni iz sebe negativne sile koje bi ga mogle ozlijediti; vjernik moli Svevišnjeg da ga oslobodi zavjeta koje je dao Njemu Jednom, a nije ih održao. Namjera je da se čovjek vrati svojoj čistoj duši i odvoji od

⁸ Istraživanje biblijskog teksta, Medraš Raba.

⁹ Hebr. našem ocu.

¹⁰ Talmud, Brahos 6b.

¹¹ Hebrejski pojam *cimcum*, samosažimanje

sviega onog što je uzrokovalo štetu kako drugima tako i nama samima. I zato treba smoći snage za *lifnej u'lfanim*, za ulaženje duboko u sebe, baš kao što je veliki svećenik, *kohen gadol*, ulazio u Svetište nad svetištima, u unutarnju Svetinju. Tako i svaki čovjek, ako to iskreno želi, bez obzira je li bio osramoćen ili je osramotio bližnjega, ima mogućnost ući u najskrovitije dijelove svog bića. Bez toga nema promjene, nema svetog ponašanja. Ni jedan dan ne bi smio proći, a da ne dodirnemo svoju dušu. Nikada nije kasno, treba pokušati. Jednom je zgodom rabin Yisroel Salanter¹² otišao postolaru da mu popravi cipele. Bilo je već prilično kasno. Spustila se tama. Primijetio je da je svijeća uz koju je postolar radio gotovo dogorjela i predložio mu je da pričekaju do sutra pa će onda popraviti cipele. A postolar je rekao: "Nemojte očajavati, dok god svijeća gori, moguće je cipele popraviti."

8. DOK IMA SVJETLA

Dakle, dok god gori svjetlo našeg života, možemo ga uzdizati na višu razinu, možemo ga popravljati. Ne priječimo svjetlosti put u našu nutrinu. I tražimo put oslobođenja dok ga god možemo naći. Tora tako uči čovjeka da bude slobodan i odgovoran, jer ako On Jedan ima smisla, onda ga ima i naš život. Samo ne smijemo zaboraviti da tama želi da povjerujemo u nju. A Svjetlo, ono je uvijek tu, i onda kada ga ne vidimo. Tako i u Ponovljenom zakonu piše: "Stavio sam pred vas život i smrt, blagoslov i prokletstvo, a ti izaberi život" (Pnz 30, 19). Naime, svi vidovi vlastite osobnosti trebaju biti prikladni za ispunjenje Božje volje, jer aktivno učenje Tore i činjenje dobrih djela zahtijeva nesputanu dušu, snagu i hrabrost.

A u kontekstu naznačene teme dolazimo i do pitanja odijevanja i odjeće. Većina ljudi ima stečeni osjećaj pristojnosti i stidljivosti. Ima i potrebu da pokriva svoje tijelo, no ipak kod različitih naroda postoje i različiti pogledi na to što je dolično, a što je neprilično. Tako židovski zakon¹³ određuje na koji način udane žene pokrivaju glavu i slično. To ovisi i o tome o kojem je pravcu unutar judaizma riječ, primjerice, ortodoksnom ili neortodoksnom. Međutim, prema rabinskom učenju, dublje značenje pojma odjeća odnosi se na dobra djela duše. I tu dušu treba znati duhovno nahraniti. Pa evo u tom smislu i jednog citata: "Svakog se jutra odijevaš, ali i tvoja duša ima

¹² Divrei Tora, Bet Isral, Zagreb, 2014.

¹³ Zakon cnijut.

svoju odjeću koju joj daruješ i za nju izabireš, a to su: tvoja misao, tvoj govor i tvoje djelo. I zato se svakog dana upitaj je li odjeća tvoje duše u području svetog.”¹⁴

Mnogi pomisle: “Sutra ću to učiniti, sad nije pravo vrijeme.” A pravog vremena možda i neće biti. Talmud tako uči: “Danas učini i ne ostavljaj za sutra. Onaj tko danas čini, nagradu dobiva sutra.”¹⁵

Polako razumijemo što znači rasti svakoga dana. U nekome od njih izloženi smo laskanju, neugodno nam je, sramimo se, jer osjećamo da u riječima nema iskrenosti. Sveta židovska knjiga Tora snažno osuđuje laskanje, jer, među ostalim, osobu može navesti da učini kompromis tamo gdje ga ne bi trebalo biti. Stoga starozavjetni mudrac upozorava: “Riječi koje gode uhu, navode na klizav put” (Izr 26, 28). Na početku našeg osobnog puta pa sve do kraja ovozemaljskog života uvijek smo pred izborom, odlukom. A poznati židovski učenjak Hafec Haim upozorio je da onaj tko želi živjeti dug život, mora čuvati svoj jezik od zla i usne svoje od prijevare.

Kao rabin Nissan Alpert trebali bismo voljeti svoje dane i vidjeti u njima dobro. Židovska molitva vjernika podsjeća i na to da je dobio od Stvoritelja čistu dušu i da je takvu treba i vratiti, jer što smo mi, nego Zemlji posuđeni. Jedna predaja upućuje na to da je rabin Isaac Luria, koji je u 16. stoljeću živio u Safedu ili Cfatu, bio u stanju čovjeku reći koji su njegovi grijesi i duhovni nedostaci samo promatrajući lice došljaka. Legenda dodaje da su ga ljudi rijetko posjećivali, jer nema puno onih koji su spremni znati pravu istinu o sebi i stanju svoje duše. Zašto je važna čista duša? Jer svjetlo Jednog kroz nju izravno prolazi. To učenje nalazimo i u temeljnoj knjizi židovskog misticizma, Zoharu.¹⁶ Na čovjeku je da u ovom svijetu postigne barem najmanji stupanj savršenstva kako bi mogao stupiti pred Stvoritelja. Poznato je da židovski narod u proljeće slavi blagdan oslobođenja iz misirskog ropstva, Pesah. No nakon što prođe neko vrijeme dolazi svetkovina Drugog Pesaha.¹⁷ Riječ je o tome da se čovjeku pomogne, da mu se dâ nova mogućnost da učini ono što je propustio učiniti; ta je mogućnost vezana uz pojam *tešuva*, povratka Bogu, koje nikad nije bez pokajanja. A rabin Lubaviča¹⁸ Yitzchak Schneerson, pripadnik hasidskog ogranka, poručio je: “Ništa nije zauvijek izgubljeno.” Talmud također upućuje na tri oso-

¹⁴ Jasminka Domaš, *Kabalističke poruke*, MISL, Zagreb, 2006.

¹⁵ Talmud, Eruvin 22 a.

¹⁶ Zohar, djelo židovskog mistika rabina Šimona bar Johaja, drugo stoljeće, Heb. *zohar* znači sjaj.

¹⁷ Pesah Sheni.

¹⁸ Yitzchak Schneerson 1880-1950.

bine židovskog naroda: suosjećajnost, sramežljivost i ljubaznost.¹⁹ Uostalom, treba li uopće podsjetiti da se duhovna dinamika zbiva ovdje. I zato treba razmisliti i o tome da se svakog dana zapravo iznova rađamo.

9. PROGNAICI

Mnogo je oko nas zbivanja koja nas iznenađuju. Ljudi su u posljednje vrijeme zatečeni migracijskim valom izbjeglica iz Sirije, Sjeverne Afrike, Bliskog istoka. Nije ni vrijeme ni mjesto da se ulazi u političke uzroke i analize tog migracijskog vala koji zapljuskuje Europu. No s dolaskom i prolaskom migranata treba se podsjetiti jednog pojma iz judaizma, šelah leha, koji u hebrejskome znači - za tebe. Kakvu to ima vrijednost i važnost u spomenutom kontekstu izbjeglica i teme stida ako se ne upitamo jesmo li u stanju sjati kao pojedinci, kao narod. Možemo li okrenuti glavu od ljudi u čijim se zemljama vode ratovi i gdje se ne može živjeti slobodno, u miru, bez užasa i straha Humanitarna katastrofa kojoj svjedočimo iz dana u dan izravna je posljedica pogrešne euroatlantske procjene i miješanja u tzv. Arapsko proljeće u kojem je smijenjena jedna skupina tirana, a zatim su na vlast došli teokratski ultratirani. Zapad je pritom u više zemalja, poput Sirije, Afganistana i Iraka, unio golemu količinu oružja. Nova Europa pokazuje svoje lice iz dana u dan. Stid? Jeste li ga možda osjetili kada su pojedinci naplaćivali nevoljnicima jedan kruh 39 kuna ili kada se neki čovjek hvalio kako je na prodaji čaja izbjeglicama zaradio kuću? Ili kada je novinarka Petra Laszlo u Mađarskoj nogom šutirala prognanike čak i one s djecom u naručju ili kada se ljudima unutar žice baca hrana kao životinjama u kavezu? Na djelu je pohlepa, iskorištavanje ljudske nevolje, bijede, patnje. Strašno je puno takvih primjera.

Jednako tako gledamo pojedince koji nesebično pomažu potrebitima, one koji su u najtežem trenutku sposobni sjati, jer rade za čovjeka, a radeći za ljudsko biće, postaju partneri Bogu. Tako svatko i svakoga dana usklađuje ili ne usklađuje svoju volju s Božjom voljom. I trebali bismo se sjetiti da je On milosrdan i samilostan i da mi moramo biti takvi. Zapravo, u svakom trenutku svog života možemo odlučiti kako ćemo doživljavati putovanje na kojem se nalazimo u Božjem svijetu. Hoćemo li se od ljudi u nevolji ograditi zidom i bodljikavom žicom, prije toga ih opljačkati, udariti, ostaviti da spavaju na kiši i mrazu, umoriti ih prije smrti pohlepom i bešćutnosti ili ćemo im pomagati tamo gdje možemo pomoći?

¹⁹ Talmud, BT 71a.

Hoćemo li jednoga dana, razmišljajući o godinama života iza nas, osjećati stid ili ćemo Bogu reći: "Bio sam tu za Tebe." Nije dovoljno samo zgražati se nad postupcima pojedinih europskih vlada prema migrantima, jer svima nam je tako dobro poznata ona biblijska izreka da ne činimo drugome što ne želimo da se nama čini. A opet, poraženi smo tu usred Europe, i u ovom 21. stoljeću, jer ne možemo ne osjetiti stid što nacizam živi i nakon Drugoga svjetskog rata, ne možemo nego osjećati se poraženima kad netko kaže: "Pomagat ćemo kršćanima i primiti samo kršćane." Je li smrt nekršćanskog djeteta nevažna u odnosu na patnju i smrt kršćanskog djeteta? Gdje smo to mi svi zajedno dospjeli? Stidimo se zbog nekih postupaka i riječi oko nas i pokraj nas. Nemoguće je ne upitati se: "Događa li se sve to slučajno?" U židovstvu nema slučaja ni slučajnosti. Postoji odgovornost, savjest, postoje Božji zakoni koji apsolutno i jasno govore što je ispravno, a što nije. I nekako, teško se oteti dojmu da kriza s migrantima otkriva najdublju krizu u tkivu Europe, duhovnu, moralnu i etičku. A rabinsko učenje i rabinski spisi podučavaju da svatko, pa i onaj najsiromašniji, uvijek može nešto dati, osmijeh, kruh, sućut ...

Na putu života često griješimo, ali jedna od najvažnijih židovskih doktrina nosi naziv *tikun olam*, popravljati svijet. U ovom slučaju riječ je o tome da učimo i iz svojih i tuđih pogrešaka; pritom, kako sebi dopuštamo da zgriješimo, tako ponekad moramo to znati dopustiti i drugima, vjerujući da će i sami uvidjeti što su učinili. Jer u slobodi izbora nađu se i pogrešni izbori. Nemojmo nikome oduzeti mogućnost da pogriješi, jer to je također put čovjeka. No ne smijemo biti ravnodušni prema pogreškama, osobito ne svojim. Moramo u prvom redu popravljati sebe da bismo popravljali svijet. Ne smijemo drugima zamjerati što ne čine djela milosrđa ako ih sami ne činimo. Doista, nitko od nas ne može nahraniti sve gladne ovog svijeta, ali možemo jednog čovjeka ili jednu obitelj.

Talmud osobito ističe koliko je važno da smo u životu okruženi pozitivnim i učenim ljudima, jer tako učimo od njih, možemo uspoređivati svoje postupke s njihovima, možemo popravljati svoje mišljenje o sebi, bilo ono pozitivno ili negativno. Među ostalim, trebamo uvježbati svoj duh da u drugome ne tražimo i ne vidimo stalno i samo mane, da suspregnemo svoju taštinu i frustraciju i upalimo svjetlo za drugo ljudsko biće, a time i za sebe. Rabinski učenjak Moses Cordevero²⁰ u šesnaestom je stoljeću izrekao jednu divnu

²⁰ J. Domaš, *Židovska meditacija. Istraživanje mističnih staza judaizma*, MISL, Zagreb, 2003.

misao, a to je da pokušamo drugo ljudsko biće vidjeti onakvo kakvo je bilo u doba nevinosti njegova djetinjstva.

Što duhovnom disciplinom možemo postići? Da mi sami postanemo mjesto Božje nazočnosti. Hram, Crkva, bogomolja, u redu, ali hram mora biti i u nama samima. To ujedno znači odbaciti elitizam, bahatost i ugraditi u sebe i svijet poniznost i jednostavnost; neprekidno moramo na putu kojim prolazimo ostavljati svjetlo, kao znak, kao putokaz. Uostalom, primanjem božanskih zakona na brdu Sinaju preuzeta je i obveza njihova primjenjivanja: činiti djela ljubavi i milosrđa umjesto mržnje i uskogrudnosti, znanje treba zamijeniti neznanje, razumijevanje zamijeniti ponižavanja i ranjavanja drugog bića. Doista, gledajući etimološki, hebrejska riječ za koplje *RoMaH* veoma je slična riječi *RaHeM*, koja označava djelo ljubavi. A ista se slova nalaze i u riječi *ReHeM*, koja označava maternicu u kojoj se fetus hrani životnom energijom, ljubavlju i toplinom, zaštitom.

Na nama je da ne uzmemo u ruke koplje, nego da djelujemo s ljubavlju, jer koliko god se to nekome činilo neobičnim, djela milosrđa izravno utječu na fizičko zdravlje osobe, ali i na stanje okruženja u kojem živimo. Jer, prije ili poslije, onaj tko pozljeđuje druge, bit će i sam pozlijeđen. Na nama je da kao pojedinci neprekidno dovodimo u sklad svoje nutarnje stanje svijesti s vanjskim manifestacijama. Jer duhovno znanje bez praktične primjene jest kao let s jednim krilom, kao nezaštićen vrt u koji prodiere korov. I napokon, treba se uvijek i ponovno vraćati spoznaji da mudrost otvara put mogućnosti. Na nama je da je ugradimo u svoju stvarnost. Tu gdje jesmo i dok to još možemo.

10. TEŠUVA', POKAJANJE

U svakom ljudskom biću postoji duša koja je spremna izaći na vidjelo, ali često joj mi sami svojim mislima, govorom i djelima postavljamo prepreke. Židovsko učenje smatra da u svakom ljudskom biću postoji neuništiva duša, nukleus koji je otisak Gospoda u čovjeku i po kojem jesmo nalik Jednomu. Taj se dio razlikuje od karaktera ljudskog bića pa tako znamo ili smo svjesni toga da postoje oni koji ubijaju, zlostavljaju, koji umjesto ljubavi siju mržnju. Ali čak ni oni ne mogu uništiti božansku dušu koja se nalazi u njihovoj vlastitoj srži.²¹

Tešuva', pokajanje o kojem govori judaizam, i to ne samo na Jom Kipur, blagdan oprost, pokajanja i pomirenja, nije drugo doli

²¹ Rabbi Shaul Rosenblatt, *Divrei Tora*, br. 48, Bet Israel, Zagreb, 2015.

povratak duši dobivenoj od Gospoda, povratak istini, poštenju i duhovnom sagledavanju svijeta. *Tešuva'* predstavlja naše pogrešne percepcije i prioritete te početak uviđanja svijeta onakvim kakav doista jest: očitovanje samog Boga. Takav je svijet blagoslovljen i prepun nade.

Židovsko će učenje istaknuti²² da je duša u svakom trenutku spremna izaći na vidjelo, a ljudi koji su skloni drugima naškoditi, postidjeti ih, učiniti ih nesretnima, prije su izgubljeni nego zaista loši, slabi iz neznanja, ali i zbog toga što nisu uspjeli dosegnuti poželjnu duhovnu razinu. No vrata istine i poštenja nikome nisu zatvorena, samo treba imati snage otvoriti ih, vidjeti sebe kakvi jesmo i kakvi možemo biti. Jer svaka promjena ponašanja nabolje istodobno je promjena srca i preispitivanje čemu u životu dajemo prednost. Osobno uzdizanje ne bi smjelo nikada počivati na poniženju i sramoćenju druge osobe. Jer ono što nam je od Boga namijenjeno, nitko nam ne može oduzeti. Trebamo se sjetiti i da "strah Božji produžava dane, dok su godine zlih prekratke" (Izr 10, 27). A rabin-ski učenjak Samson Raphael Hirsch smatrao je da bogobožazan čovjek živi na razini dana, dok osoba koja ne drži zakon živi na razini godina, no ni one nisu dostatne da mu donesu ispunjenje planova. To nas upućuje na sljedeće: bogobožazan čovjek propituje svakoga dana je li uskladio svoju volju s božanskom voljom, i broji dane, a ne godine. No osoba koja se ne obazire na Božje zakone, vrijednosti života nalazi samo na izvanjskom, na površini i na materijalnom, i dani za takvu osobu nisu važni, jer broji godine, a kroz njih bujaju njezine želje za stjecanjem vrijednosti koje nisu duhovne prirode. No židovsko učenje govori da je svrha postojanja duhovne prirode: stvoriti Bogu prebivalište u ovom našem svijetu. Učenja Tore detaljno upućuju Židove, ali naposljetku i čitavo čovječanstvo kako živjeti, a da to življenje bude izraz dobrote i svetosti. Čovjeka se podsjeća da na Zemlji nemamo mnogo vremena i ne znamo koliko ga imamo i zato je vrijeme koje nam dano predragocjeno. Tako često zaboravljamo da smo zemlji tek od Boga posuđeni i suviše rijetko se pitamo kakvi ćemo mu se vratiti, hoće li to biti s onom čistom dušom koju nam je dao vjerujući da je nećemo uprljati i da ćemo privlačiti svjetlo, a ne tamu. Naime, lošim djelima i riječima svatko stvara svoje anđele tame, a oni sprječavaju da dobro ispunjava naš život. Uvijek postoji osobna odgovornost, svijest koja nam kaže da moramo naučiti poništiti negativne misli, osjećaje, sebičnost i nedostatak suosjećajnosti u sebi. Nitko nije bez mogućnosti da u svoj život privuče svjetlo i blagostanje umjesto da ostane u mraku.

²² *Divrei Torā*, br. 48., Bet Israel, Zagreb, 2015.

11. PROMJENA SRCA

Tešuva' je promjena srca, a ne samo ponašanja. Tako, i kad smo razmatrali pojam stida, moramo preispitati u prvom redu sebe, kako bismo imali hrabrosti i volje da se promijenimo, da budemo bolji nego što jesmo u duhovnoj dinamici ne samo svojeg života nego i svijeta, uz apsolutnu svijest da granice duhovnog uzdizanja možemo uvijek pomaknuti mnogo dalje nego što se uopće usuđujemo pomisliti. Za židovsko učenje *status quo* je neprihvatljivo stanje u stvarima duha i postavljanja ciljeva. Cilj ne samo opstanka nego i duhovnog uzdizanja mora biti vrlo visoko postavljen. I to ne zbog taštine, oholosti i bahatosti, nego zato da se vratimo sebi, jer duša koja je u nama iskra je Stvoritelja i zato je ona u svojoj biti dobra i čista. I u toj iskri naše je stvarno ja.

Život je složen, često težak, pun kušnji, ali ne treba izgubiti optimizam: "Iz tjeskobe Jahvu ja zazvah: on me usliša i oslobodi" (Ps 118, 5). I zato neka nas ne napusti nada "da usavršimo svijet pod vladavinom Svemogućeg, kada će cijelo čovječanstvo zazvati Tvoje Ime".²³

EXPERIENCE AND CONCEPT OF SHAME IN JUDAISM

Summary

In this paper the author has tried to show in which way shame is alive in our everyday life and how much modern life has departed from the traditional religious and ethical values. The thoughts and theses are supported by examples from the Talmud and the Torah, affirming the universality and the topicality of their meaning in the present time.

Key words: *prophets, defeat, sin, ethics, Judaism*

²³ Iz molitve Alejnu u Musafu na blagdan Roš hašana, židovske Nove godine.